

УДК 343.8 (477)

*Попельнюк Т. В.,
аспірант Класичного
приватного університету*

ПРО ДЕЯКІ ОЗНАКИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСІБ З ЧИСЛА ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ

У статті проаналізовано кримінологічно значущі ознаки особи злочинця з персоналу органів та установ виконання покарань України, а також визначено основні типи цих суб'єктів злочинів у сфері виконання покарань.

***Ключові слова:** кримінологічна характеристика; особа злочинця; суб'єкт злочину; типи злочинців; персонал органів та установ виконання покарань; сфера виконання покарань.*

В статье проанализированы криминалогически значимые признаки личности преступника из числа персонала органов и учреждений исполнения наказаний Украины, а также выявлены основные типы этих субъектов преступлений в сфере исполнения наказаний.

***Ключевые слова:** криминалогическая характеристика; личность преступника; субъект преступления; типы преступников; персонал органов и учреждений исполнения наказаний; сфера исполнения наказаний.*

Постановка проблеми. Як свідчить практика, однією з проблем, що впливає на ефективність процесу виконання – відбування покарань, є злочинність персоналу органів та установ виконання покарань. Так, тільки у 2005 р. (першому звітному періоді після прийняття Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України») за участю зазначених суб'єктів вчинено 14 злочинів, у 2006 р. – 14; 2007 р. – 14; 2008 р. – 14; 2008 р. – 18; 2009 р. – 23; 2010 р. – 57. У 2011–2014 рр. кількість таких суспільно небезпечних діянь щороку перевищувала 100 випадків: у 2015 р. їх кількість зменшилася до 100, а у 2016 р. – знову зросла до 102 злочинів. Ця тенденція збереглася і в 2017 р. [1, с. 19–20]. З ураху-

ванням підвищеної суспільної небезпеки особливу актуальність у цьому контексті набувають і факти вчинення персоналом органів та установ виконання покарань корупційних правопорушень, кількість яких у 2016 р. [1, с. 19–20] порівняно, зокрема, з 2005 р., хоча і зменшилася майже втричі (відповідно із 42 до 16) [1, с. 19–20], проте свідчить про низький рівень запобіжної діяльності у сфері виконання покарань з цих питань та про необхідність урахування цих обставин при проведенні реформ ДКВС України. Така протиправна діяльність персоналу органів та установ виконання покарань, у свою чергу, виступає однією з детермінант, що призводить до вчинення злочинів і правопорушень, зокрема,

засудженими до позбавлення волі, кількість яких, у середньому, щороку впродовж 2014–2017 рр. складала майже 300 таких суспільно небезпечних діянь, а у 1991–2013 рр. – понад 400 злочинів [1, с. 19–20].

Отже, існує складна прикладна проблема, що пов'язана з неналежною реалізацією персоналом ДКВС України мети покарань (ч. 2 ст. 50 КК та ч. 1 ст. 1 КВК), а також завдань щодо запобігання злочинам і тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводження із засудженими (ч. 1 ст. 1 КК та ст. 104 КВК), які належать до пріоритетних напрямів боротьби з рецидивною злочинністю в Україні.

Ураховуючи зазначене, а також з метою розроблення науково обґрунтованих заходів, спрямованих на вдосконалення змісту індивідуального запобігання вчиненню злочинів персоналом органів та установ виконання покарань, варто визнати, що тема цієї наукової статті є актуальною та такою, що має теоретичне і практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукової літератури засвідчило, що питання кримінологічної характеристики осіб з персоналу ДКВС України, що вчиняють злочини у сфері виконання покарань, були і є постійним предметом дослідження у роботах К. А. Автухова, В. А. Бадири, О. М. Бандурки, Є. Ю. Бараша, І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, Т. А. Денисової, О. М. Джужі, О. Г. Колба, І. М. Копотуна, В. Я. Конопельського, В. А. Льовочкіна, С. Ю. Лукашевича, В. О. Меркулової, П. П. Михайленка, О. І. Осауленка, М. С. Пузирьова, Г. О. Радова, О. В. Романенка, М. В. Романова, В. М. Синьова, О. П. Северова, А. Х. Сте-

панюка, В. М. Трубникова, С. Я. Фаренюка, І. С. Яковець та ін.

Постановка завдання – здійснити аналіз кримінологічно значущих ознак особи злочинця з персоналу органів та установ виконання покарань України, а також визначити основні типи цих суб'єктів злочинів у сфері виконання покарань.

Виклад основного матеріалу. Як свідчать отримані в ході вивчення кримінальних справ (проваджень) відомості, більшість суб'єктів злочину з персоналу ДКВС України мали загальну середню освіту (60%). Крім того, 29% цих осіб мали спеціальну (на рівні технікуму, коледжу тощо) закінчену освіту та незакінчену вищу освіту, у тому числі на рівні бакалавра. Інші суб'єкти злочину мали вищу освіту (11%). При цьому слід зазначити, що переважна частина суб'єктів злочину (74%) мала юридичну освіту, а 19% – педагогічну освіту; 5% – закінчили інші навчальні заклади (економісти, фінансисти та ін.). Більшість злочинів у загальній їх структурі вчинили особи з молодшого начальницького складу (58%); 25% – припадають на середній начальницький склад; 12% – на старший начальницький склад; 5% – на інших осіб (державні службовці та особи, які задіяні на роботі в ДКВС України відповідно до вимог трудового законодавства). Як установлено в ході цього наукового пошуку, зазначена структура особи злочинця за професійною ознакою є постійною упродовж усього періоду дослідження (з 2005 по 2017 р. включно). Так, у 2005–2010 роках (період самостійного функціонування органів та установ виконання покарань у системі органів державної виконавчої влади, коли персоналом ДКВС учинено

396 злочинів) ця структура мала такий вигляд: а) особи молодшого начальницького складу – 251 злочин; б) особи середнього начальницького складу – 98; в) особи старшого начальницького складу – 45; г) особи з державних службовців – 2 [2, с. 60]. Проте у 2015–2016 рр. (період сучасного реформування ДКВС України) структура особи злочинця складалася з таких суб'єктів: 1) 37 осіб рядового і молодшого начальницького складу (36% у структурі зазначеного виду злочинності, або на 8% менше, ніж у 2015 р.); 2) 20 осіб середнього начальницького складу (19,45%, або на 1% менше, ніж у 2015 р.); 3) 10 осіб старшого начальницького складу (10%, або на 9% менше, ніж у 2015 р.); 4) 15 осіб з персоналу ДКВС України, який був задіяний у сфері виконання покарань відповідно до трудового законодавства (14,9% , або на рівні 2015 р.); 5) інших осіб (23 кримінальних провадження, або 19,6%, що залишилося на рівні 2015 р.), щодо яких у 2016 р. підозру про злочин не вручено (провадження порушено за фактом учинення злочину) [3, с. 13].

У розрізі конкретних категорій персоналу органів та установ виконання покарань кримінологічні відомості про особу злочинця у 2016 р. мали такий зміст: а) відділи нагляду і безпеки установ виконання покарань – 24 провадження (20% у структурі всіх зареєстрованих злочинів); б) відділи режиму і охорони УВП та СІЗО – 15 проваджень (14,9%); в) керівний склад органів та установ виконання покарань (начальники та їх заступники) – 10 проваджень (10%); г) персонал, задіяний на виробництві, а також медичний персонал УВП і СІЗО – 6 проваджень (5,9%);

г) відділи соціально-психологічної служби УВП і СІЗО – 4 провадження (3,9%); д) персонал оперативних підрозділів – 3 провадження (2,9%); е) персонал органів пробації – 3 провадження (2,9%); є) персонал територіальних управлінь ДКВС України – 3 провадження (3,9%); ж) інші особи з персоналу – 8 проваджень (7,9%); з) невстановлені особи з персоналу – 23 провадження (кримінальні провадження відкриті за фактом учинення злочину (27,7%) [3, с. 13–14].

При цьому слід звернути увагу на той факт, що відповідно до вимог чинного законодавства та відомчих нормативно-правових актів спочатку ДДУПВП, пізніше ДПтС України, а сьогодні – Міністерства юстиції України, усі категорії періодично (не рідше одного разу на 5 років) проходять курси підвищення професійної кваліфікації в спеціалізованих центрах (училищах) ДКВС України та вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації, що мало б стати одним з ефективних загальносоціальних заходів запобігання вчиненню злочинів цими особами. Проте, на практиці, на жаль, це не відбувається, що, у свою чергу свідчить про підвищену суспільну небезпеку тих осіб з персоналу органів та установ виконання покарань, які скоюють злочини у процесі службової діяльності.

Парадоксальним (від грец. *paradoksos* – дивний; неочікуваний – неочікуване явище, що не відповідає звичайній уяві [4, с. 422]) у зв'язку з цим є й такий факт – кожна з осіб, яку приймали на службу (роботу) в ДКВС України, проходила так звану спеціальну перевірку, за результатами якої приймалося відповідне рішення по суті. При цьому зміст цієї перевірки передбачав вивчення пре-

тендентів на посади за тими ознаками (блоками), які виведено в науці.

Ураховуючи зазначене, необхідним заходом у цьому контексті та з метою вирішення завдань запобіжної діяльності є підвищення ефективності громадського контролю за добром персоналу в ДКВС України, з одного боку, а також визначення на рівні закону обов'язку для керівників органів та установ виконання покарань періодичної звітності (не рідше одного разу на рік) про стан виконання та відбування покарань і дотримання основних прав, свобод та гарантій реалізації засудженими своїх законних інтересів, з іншого боку. Підвищена увага до зазначеної обставини, яка належить до однієї з ланок детермінаційного ланцюга причин і умов злочинності серед персоналу ДКВС України у сфері виконання покарань, викликана ще й тим, що на сьогодні на нормативно-правовому рівні Міністерства юстиції України (яке не належить до правоохоронних органів згідно із Законом України від 23 грудня 1993 року «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів») не передбачено ведення профілактичних обліків щодо осіб з персоналу органів та установ виконання покарань, від яких можна очікувати вчинення злочинів. Водночас у ході вивчення кримінальних правопорушень, відкритих за фактами скоєння злочинів персоналом ДКВС України, встановлено, що більшість суб'єктів злочину часто вживають спиртні напої (77%), характеризуються аморальною поведінкою (14%) у вигляді вчинення сімейних сварок, дрібного хуліганства, заподіяння побоїв рідним і близьким особам тощо (19,5%); допускають вчинки, що свідчать про низь-

кий рівень виховання у сім'ях, де вони росли, а також відсутність контролю батьків та дорослих за їх поведінкою в побуті та інших сферах життєдіяльності в дитинстві та юному віці [3, с. 31].

Загалом, як показали результати цього дослідження, особи, які вчиняли злочини у сфері виконання покарань (87% від усіх суб'єктів злочинів), були повністю або частково зайняті у вільній від роботи (служби) час іншими видами діяльності (у власному господарстві; на роботі за сумісництвом; іншими «підробітками»), що свідчить про нереалізовані ДКВС України потреби цих осіб у частині оплати їх праці, а також про певну матеріальну спрямованість змісту їх потреб. Крім того, встановлено, що значна частина осіб (46,7%) на час вчинення злочину не була одружена; майже 30% – мали одну дитину в сім'ї, стільки ж (30%) – були розлучені. Із усіх суб'єктів учинення злочинів у сфері виконання покарань жоден не був членом будь-якої партії та громадської організації (така участь заборонена для осіб начальницького складу згідно із Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та для державних службовців – Законом України «Про державну службу», але дозволяється для інших категорій персоналу органів та установ виконання покарань). До вчинення злочинів певну частину персоналу ДКВС України (11,4%) було притягнуто до адміністративної та інших видів юридичної відповідальності (крім, звичайно, кримінальної, позаяк таких на службі (роботі) не залишають) [3, с. 14–15]. Як засвідчили результати дослідження, майже 50% осіб з персоналу органів та установ

виконання покарань, що вчиняли злочини в зазначеній сфері суспільних відносин, мали заохочення та характеризувалися по службі (роботі) позитивно. Із загальної кількості притягнутих до кримінальної відповідальності за досліджений період осіб 98% – чоловічої статі і лише 2% – жіночої.

Викликає занепокоєння і той факт, що в структурі особи злочинця значну питому вагу займають особи, які належать до керівного складу органів та установ виконання покарань; згідно зі своїм правовим статусом вони зобов'язані організовувати діяльність із запобігання скоєнню злочинів як персоналом ДКВС України, так і іншими особами. Таким же рівнем підвищеної суспільної небезпеки характеризується і злочинна діяльність середнього начальницького складу органів та установ виконання покарань, особливо з огляду на те, що ці особи (начальники та працівники соціально-психологічних служб, шкіл, профтехучилищ, виробничих об'єктів тощо) безпосередньо реалізують на практиці та застосовують до засуджених визначені в законі засоби виправлення та ресоціалізації (ст. 6 КВК України).

У цьому ж контексті заслуговує на увагу й та обставина, що пов'язана з первинною і подальшою (відповідно до встановлених у нормативно-правових актах строків) соціально-психологічною та медичною перевіркою стану здоров'я персоналу ДКВС України. Як з'ясовано в ході дослідження, результати зазначених обстежень (перевірок, діагностики, вивчення тощо) не кореспондують з даними про стан, зокрема, психологічного здоров'я цих осіб, отриманими під час вивчення архівних кримі-

нальних справ (проваджень), порушених щодо них за вчинення злочинів у сфері виконання покарань. Проблема полягає в наступному. У ході медичних оглядів та психологічних тестувань у потенційних злочинців не виявлено жодних аномалій, патологій та захворювань психічного характеру. Водночас при вивченні особи злочинця в процесі проведеного досудового розслідування в суб'єктів злочинів з персоналу органів та установ виконання покарань виявлено такі негативні та суспільно небезпечні риси характеру, як грубість, нечесність, агресивність та інші ознаки нелюдського та такого, що принижує гідність, поведження із засудженими. Про такі факти свідчать і результати щорічного моніторингу стану виконання та відбування покарань в Україні, що здійснюється Європейським комітетом з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню [5], а також рішення Європейського Суду з прав людини, у яких констатується, що однією з обставин, яка сприяє вчинення злочинів щодо засуджених і ув'язнених під варту, є жорстокість, нелюдське та таке, що принижує гідність, поведження із засудженими [6].

Щодо суто кримінально-правових ознак, які характеризують особу злочинця з персоналу ДКВС України, то у їх структурі переважають випадки вчинення злочинів поодиноці (74%), а також у співучасті із засудженими (23%) та вчинення злочинів двома і більше особами, які належали до персоналу органів та установ виконання покарань. Крім того, результати наукового пошуку засвідчили, що основними мотивами

вчинення злочинів персоналом ДКВС України у сфері виконання покарань стали: а) користь (зиск) – 66% у структурі всіх осіб, які були суб'єктами злочинів; б) викривлене почуття кар'єризму – 11%; в) хуліганський мотив – 9%; г) викривлене почуття власної гідності – 7%; г) інші мотиви, у тому числі не встановлені в кримінальній справі (провадженні) – 7%. Водночас метою вчинення злочинів персоналом ДКВС України стало: 1) незаконне збагачення – 69% у структурі всіх суб'єктів злочину; 2) підвищення власного авторитету – 12%; 3) задоволення особистого психологічного стану (помста, заздрість тощо) – 11%; 4) інша мета, у тому числі й не встановлена в ході досудового розслідування – 8%.

У ході дослідження встановлено також, що причинами вчинення злочинів персоналом органів та установ виконання покарань стали: а) професійна деформація (деградація) (від лат. *degradation* – знищення – постійне погіршення, втрата цінних властивостей і ознак [4, с. 180]) – 64% у структурі всіх суб'єктів злочинів; б) соціальні патології особи (алкоголізм, схильність до вживання наркотичних речовин тощо) – 27%; в) конфліктні ситуації із засудженими – 5%; г) інші причини (сильне душевне хвилювання; стан обмеженої осудності; хворобливий стан та ін.) – 4%. Умови, що призвели до

вчинення злочинів персоналом ДКВС України, мали таку структуру: 1) низький рівень запобіжної діяльності з боку оперативних підрозділів органів та установ виконання покарань – 73% від усіх випадків вчинення злочинів; 2) низький рівень соціальної захищеності персоналу (відсутність постійного або власного житла; низька заробітна плата; відсутність центрів психологічного розвантаження тощо) – 21%; 3) низький рівень професійної підготовки персоналу – 4%.

Висновки. Отже, за результатами аналізу можна констатувати, що в структурі особи злочинця з персоналу органів та установ виконання покарань одночасно діють як загальнокримінологічні ознаки (є характерними та типовими для всіх осіб, що вчиняють злочини, та виведені на науковому рівні [7, с. 258–262]), так і особливі (специфічні, відмінні тощо), які обумовлені соціально-правовим статусом персоналу ДКВС України та встановленим порядком добору, підготовки та підвищення кваліфікації цих осіб у спеціальних центрах та відомчих навчальних закладах. Зазначені обставини, без сумніву, варто враховувати при проведенні запобіжної діяльності на всіх її рівнях (загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному, у тому числі віктимологічному).

Список використаних джерел

1. Ліховіцький Я.О. Кримінологічні засади запобігання злочинам, що вчиняються персоналом державної кримінально-виконавчої служби України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 654 с.
2. Кримінологічні та оперативно-розшукові засади запобігання злочинам і правопорушенням, що вчиняються персоналом виправних колоній : монографія / за заг. ред. В. В. Коваленка. Київ : Атіка, 2011. 367 с.

3. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду та пожежної безпеки установ виконання покарань у 2016 році : інформ. бюл. Київ : Міністерство юстиції України, 2017. 43 с.
4. Брызгалов В. Н. Режим в местах лишения свободы. Киев : ГУИТУ МВД СССР, 1976. 114 с.
5. Проти катувань : Огляд повідомлень про жорстоке поводження і застосування катувань в Україні (червень 2001 р. – грудень 2002 р.) / за заг. ред. Б. Захарова. Харків : Фоліо, 2004. 224 с.
6. Огляд рішень Європейського суду з прав людини. Донецьк : Донецький Меморіал, 2011. 55 с.
7. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : [У 3 кн.]. Кн. 1 Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки / А. П. Закалюк. Київ : Видавн. дім «Ін Юре», 2007. 424 с.

T. Popelniuk,
Postgraduate Student
of the Classic Private University

ABOUT SOME CRIMINOLOGICAL FEATURES OF THE PERSONNEL OF THE STATE CRIMINAL-EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE, WHO COMMITTED CRIMES

From the criminological point of view the article analyzes the significant features of the criminal offenders, who belong to the personnel of the bodies and establishments of the State Criminal-Executive Service of Ukraine. It reveals the main types of subjects, who commit crimes in the sphere of enforcement of sentences.

In the structure of the personality of such offenders there are both the general and criminological signs, as well as the special (specific) features, which are envisaged by the social and legal status of the personnel of the State Criminal-Executive Service of Ukraine and by the approved procedures of the personnel selection, training and increase of qualification at the institutional training centers and educational establishments.

Concerning the criminal and legal features, which characterize the personality of such offenders, the crimes, which were committed alone, prevail (74%); the crimes, which were committed by them together with the convicts, constitute 23%. The main motives for committing crimes by the personnel of the State Criminal-Executive Service of Ukraine: a) illegal benefit – 66% in the structure of the crime subjects; b) mistaken sense of careerism – 11%; c) hooliganism – 9%; d) false self-esteem – 7%; e) other motives, including those, which were not established during the criminal proceedings (pre-trial investigation) – 7%.

The purposes of the crimes, which were committed by the personnel of the State Criminal-Executive Service of Ukraine, were the following: 1) illegal enrichment – 69% in the structure of the crime subjects; 2) increase of the own authority – 12%; 3) satisfaction of the personal psychological state (revenge,

jealousy, etc.) – 11%; 4) other purpose, including those, which were not established during the criminal proceedings (pre-trial investigation) – 8%.

Keywords: *criminological features; personality of an offender; subject of crime; criminal types; personnel of the bodies and establishments of the State Criminal-Executive Service of Ukraine; scope of punishment.*

Надійшла до редакції 07.11.2018